

Píše Michal Topor

(E*forum, 11. 07. 2012)

Tři příklady toho, jak historik může drobné nálezy rozvíjet bez uspěchané snahy o zobecnění:

1. února 1918 otiskl deník Deutsche Zeitung Bohemia úvodník nazvaný Politische Musik, podepsaný P. K. Jeho autor, **Paul Kisch**, bratr proslulého „zuřivého reportéra“, v čase vyhrocené atmosféry před chystanou vídeňskou premiérou Janáčkovy opery Jenůfa (29. ledna na říšské radě protestovali proti jejímu uvedení ve vídeňské Dvorní opeře němečtí radikální poslanci), obviňuje Čechy z neutuchající politizace dění na divadelních scénách, připomínaje mj. neochotu českého Národního divadla vpustit do repertoáru některou z her Friedricha Hebbela. V druhém plánu navíc P. Kisch útočí na Maxe Broda, autora německého libreta k Jenůfě: jako by on a jeho pražský „kruh“ ani nechtěli být Němci. U mladého muže, který sám v pražském prostředí vyrostl, může taková agresivita v řeči překvapit. Brod tehdy v dopise Kafkovi stručně shrnul: „Paul Kisch mě napadl úvodníkem v Bohemii kvůli Jenůfě. I jinak jsou kvůli tomu různé mrzutosti. Jedu 16. do Vídně na premiéru“ (8. 2. 1918, Max Brod – Franz Kafka: Přátelství, Praha, Hynek 1998, ed. Malcolm Pasley, přel. Hana Žantovská, s. 196). Brod přitom nijak neosvětluje svůj aktuální poměr k P. Kischovi, nezasazuje Kischovo vystoupení do kontextu jeho postoje k prostředí, z něhož vzešel, k lidem, s nimiž se v dětství a mládí stýkal. Jak uvádí Hartmut Binder v knize Kafkas Welt – eine Lebenschronik in Bildern (Reinbek bei Hamburg, Rowohlt 2008), Paul Kisch a Franz Kafka, bývalí spolužáci ze staroměstského gymnázia a poté čerství kandidáti germanistických studií na pražské Německé univerzitě, na podzim 1901 plánovali společnou studijní cestu do Mnichova. Odjel jen Kisch. Co bylo potom? Co formovalo názory a kariéru Kafkova přítele? Co ho vzdělalo pražskému, potažmo českému světu? K dispozici je soubor dat jednak knihovnických, jednak do omrzení opakovaných.

V roce 1913 Kisch publikoval v pražské germanistické edici Prager Deutsche Studien disertaci Hebbel und die Tschechen: Das Gedicht „An seine Majestät, König Wilhelm I. von Preußen“: Seine Entstehung u. Geschichte, tematizující letitý bod sváru mezi Čechy a dramatickým dílem autora, který se o Česích hluboko v šedesátých letech 19. století nevyjádřil právě laskavě. V roce 1918 vyšel spisek Der Kampf um die Königinhofer Handschrift: Ein Beitrag zur Jahrhundertfeier, i zde se Kisch mj. podivil nad ustavičnou českou nenávistí vůči Němcům, tkvící „v neupřímné zarputilosti proti každodenním zkušenostem, jež Čechům praví, že jen těsné spojení s němečtím, které ve společné pradávce domoviny bylo nositelem vší kultury (Gesittung), občanských svobod a krásných umění, také jim dopomohlo k vysokému postavení jejich národního vývoje“. Pročež se do něho odborně pustili Arnošt Kraus článkem Herrn Dr. Paul

Kischs Entdeckungen in der Königinhofer Handschrift (v Union, říjen a listopad 1918) a Karel Čapek (v Cestě 1919, seš. 12, s. 328–330) – ten hlavně citoval a v závěru konstatoval „ostudu surovosti“. Čapek také psal o Kischovi jako „pražském Němci“; tehdy už však Paul Kisch žil ve Vídni, psal krom Deutsche Zeitung Bohemia do Neue Freie Presse, často o Češích a často nijak vlídně. Publikoval mj. v Deutsche Hochschulwarte (list vycházel v Praze 1921–1937). V prosinci 1941 byl Paul Kisch, tento germanofil, ale také Žid, transportován do Terezína, v říjnu 1944 do Osvětimi; tam zemřel. V roce 1978 byl knižně vydán soubor Egon Erwin Kisch: Briefe an den Paul und an die Mutter (Berlin/Weimar, Aufbau Verlag, edičně připravil /včetně aparátu vysvětlivek/ a doslov napsal Josef Poláček). Monografická studie o Paulu Kischovi, založená mj. na zevrubné bibliografické „mapě“, ale především plasticky a velkoryse zachycující jeho působení, dosud – pokud vím – schází. Chybí někomu?

Příklad druhý a třetí: v květnu 1918 psal **Max Brod** z Prahy Leoši Janáčkovi: „Kdy přijedete do Prahy? / Není to tu teď pěkné. Jsem velice smutný z těch antisemitských výtržností. – Byl jsem na divadelní slavnosti (Žofín) s českým básníkem **Otokarem Fischerem**, který je také Žid. Najednou někdo řekl, ačkoli jsme spolu mluvili česky: ‚To jsou dva Jeitelesi.‘ Sebralo se hrozné množství lidí a my jsme se raději vytratili. Na ulici se nevolá ‚Pryč s Němci‘, nýbrž ‚Pryč s Židy‘. – Česká inteligence šťve lid proti nám, protože my jsme ti nejslabší. To je zbabělé, prolhané, zlé!“ (Korespondence Leoše Janáčka s Maxem Brodem, Praha, SNKLHU 1953, s. 48–49; překlad MT). Anekdota z hlubin všednodennosti vrhá poutavé světlo do pomyslných biografií obou mužů; v případě Fischerově může být odrazem k soustavnému tázání po povaze jeho vztahů k německo-židovským partiím pražského života, jeho činitelům, místům a institucím. V pozůstalosti Otokara Fischera se dochovalo několik Brodových dopisů, nejstarší z 30. března 1909; nedávno je do své knihy o Brodovi včlenila Barbora Šrámková (Max Brod und die tschechische Kultur, Wuppertal, Arco Verlag 2010, s. 120–125). Práce je to cenná, přehledně ozřejmující dílčí vazby v jednotlivých oblastech umělecké činnosti. A tak není proč váhat s drobnou korekturou, resp. hypotézou. Brod v dopise z března 1909 doufá, že by Fischer mohl recenzovat nebo k recenzi doporučit jeho román Ein tschechisches Dienstmädchen. B. Šrámková nato píše, že z toho pravděpodobně nic nebylo. Jenže v jednom z čísel deníku Čas (27. 5. 1909, s. 3) stojí šifra F. u glosy nazvané Z literární činnosti pražských Němců, v níž je Brod postaven do „řady těch několika německých umělců pražských, ve kterých německví nezasulo lásku k Praze a neznetvořilo poměr k českému životu v nenávistnou grimasu“. Fischer v té době v Hlídce Času publikoval sérii Z pomezí literární vědy, je tedy snad možné, že i o Brodově románu psal právě on. Těžko mu – zároveň – připsat jiný text o Brodově románu, který je stejnou šifrou podepsán v Lidových novinách (21. 5. 1909). Druhý F. zmiňuje pokárání, jež Brod utřil od Heinricha Tewelese v Prager Tagblatt, a následně Brodův dopis otištěný v tomto listě jako vysvětlení. Mimochodem – autorčina (ovšem, „výběrová“) bibliografie Brodových textů v Prager Tagblatt začíná rokem 1918, a tedy logicky Brodův text z roku 1909 neevduje, neuvádí ho však ani Gaëlle Vassogne v soupise, který je součástí její knihy Max Brod in Prag: Identität und Vermittlung (Tübingen, Max Niemeyer Verlag 2009). Teweles otiskl svou recenzi 31. března (šifra H. T.), Brod reagoval hned v dalším čísle

(1. 4. 1909).

Povědomí o **Heinrichu Tewelesovi** dnes, troufám si odhadovat, stojí v bohemistických i germanistických kruzích povětšinou maximálně na úrovni, odpovídající zkratce těch několika, třebas i kvalitních slovníkových hesel, jež existují. Ani pěkné heslo Jitky Ludvové (otištěné v Divadelní revui 15, 2004, č. 3, s. 75–76) nemůže nahradit monografickou studii, která by slovníkové kontury rozvinula, zhustila. Teweles, novinář, který ještě stihl nahlédnout do redakčních místností Kuhova deníku Tagesbote aus Böhmen a po jeho zániku (1876) psal pro deník Bohemia, roku 1884 v Lipsku vydal knihu Der Kampf um die Sprache: Linguistische Plaudereien, bohatě reflektující jazyková specifika česko-německého soužití. V září 1887 ho Angelo Neumann přijal jako dočasného dramaturga Nového německého divadla – tuto funkci nakonec Teweles zastával až do roku 1903. Roku 1900 se stal šéfredaktorem deníku Prager Tagblatt. Od roku 1910 do září 1918 vedl Nové německé divadlo. Studie, jež by poctivě, se znalostí dostupných pramenů česko- i německo-jazyčné provenience, uchopila „život a dílo“ významné postavy pražského uměleckého, intelektuálního prostředí, by nesporně prospěla porozumění dosud tak málo opracovanému konglomerátu dějů a vazeb na německé scéně v Čechách konce 19. století a ve dvou, třech desetiletích následných. Zvědavosti a imaginaci toho, kdo by se odhodlal k takové práci, by neměly uniknout ani zprávy typu: „Heinrich Teweles, který, jako každý rok, coby host rodiny svého přítele, obchodního rady Emanuela Graba, pobýval v Preinu u Semmeringu, zasažen mrtvicí náhle zemřel. Dnes po obědě se odebral do svého pokoje, aby si odpočinul. Když nepřišel na svačinu, poslali pro něj. Teweles byl nalezen mrtev, ležící na sofa“ (Prager Abendblatt, 10. 8. 1927).bohemistick

www.ipsl.cz